

Ангела Рихтер

МОМЕНТИ ИЗВОРНОГ КАЗИВАЊА ПРИПОВЕДАЧА
У ПЕТРИЈИНОМ ВЕНЦУ Д. МИХАИЛОВИЋА

Као што је познато, писац Петријиног венца Д. Михаиловић спада у ред оних аутора који су се на прагу 70-тих година одлучили за савесније окретање књижевном уобличавању питања садашњости. За носиоца НИН-ове награде из 1983. је карактеристично баш оно концентрисање на савремене проблеме, на конкретне временске прилике, на тзв. „свакодневног”, обичног човека.

Стога је разумљиво да је нарочито његов роман *Петријин венац* (1976) одмах изазвао бројне реакције читалачке публике и књижевних критичара. Због његовог комплексног карактера роман је био и јесте предмет научних анализа и студија чије су интенције врло разноврсне. Да подсетимо, примера ради, само на радове Љ. Јеремића *Казивања Д. Михаиловића о патњи и милости*¹, Д. Јовића *Лингвистички приступ језичким слојевима у модерном српском роману*², М. Сребра *Структура Петријиног венца*³.

Потпуно делимо мишљење Д. Јовића да „тип романа какав јесте *Петријин венац* заслужује далеко више анализе и дубинских истраживања”⁴. То нас је охрабрило да испитујемо у овоме роману оне тренутке у приповедању у којима би могли бити уочљиви извесни моменти изворног казивања.

Међутим, циљ ту није и не може да буде комплексан приступ питањима језичке структуре у специјалном дијалекту приповедача (о томе је, уосталом, већ било речи на другим местима), него ту треба да буде реч о могућим додирним тачкама са изворним казивањем, а тиме са тра-

---

¹ В. Љ. Јеремић, *Проза новог стила*, Београд, 1976.

² Д. Јовић у часопису *Књижевна критика*, март/април 1980, стр. 33 и д.

³ У часопису *Књижевна историја*, 48/1980, стр. 601 и д.

⁴ Нав. место, стр. 23.

дицијом народне књижевности. Сматрамо да бисмо ове моменте могли распоредити на следећи начин:

1. Питања начина приповедања одн. композицијски елементи
2. Стилска средства

Већ почетак романа: „Била је једанпут код покојног доктора Ђоровића. Тад још у Окно била болница. Дође с мене нека женица...”⁵ – ствара утисак као да се ради о почетку бајке. Овим речима аутор непосредно уводи у радњу централни лик Петрију Ђорђевић, одн. уводи се она сама. Њен контакт са читаоцем почиње тако и неће престати док се њему не повери и саопшти своју причу до краја.

Петрија је централна фигура романа; она је једини приповедач, а истовремено и интерпретатор свега што се догодило, свих делања и учешћа. Аутор враћа поглед централног лика назад, даје Петрији простор да прича о себи и свом дугом животу. Тиме приповедање постаје непосредно, лично-субјективно, изворно и ауторитативно, носи у себи снагу елементарног приповедања.

Ова универзална улога приповедача да структурира приповедни материјал и да организира ток приповедања, потиче из традиције изворног казивања и подсећа на функцију казивача како нам је познат из народне књижевности као тај који „пази на ред и на мисли”⁶. Присутност фиктивног слушаоца као битног елемента за мотивисање приповедања, у роману полако губи актуалност у тој мери, у којој ће Петрија постајати свесна своје сугестивне приповедне снаге. С друге стране, он оправдава коришћење елемената усменог говора у роману који је иначе, како се то неретко каже у германистичкој науци о књижевности, написан у облику дугог монолошког дијалога.

Још неки тренуци блискости са изворним казивањем могли би бити у следећем:

- Петрија као субјект приповедања обраћа се неком који стоји иза текста. У тексту се то показује коришћењем плурала (људи).
- За разлику од конкретне публике ту је публика у врсти универзалног слушаоца.
- Петрија је субјект вредновања, при чему, за разлику од предмета приповедања (казивања) казивача, њена вредновања се одно-

⁵ Д. Михаиловић, *Петријин венац*, Београд, 1976, стр. 3.

⁶ Цит. по Пешић, Милошевић-Ђорђевић, *Народна књижевност*, Београд 1984, стр. 119.

се на сопствени живот у својој комплексности, тј. субјект и објект вредновања су идентични.

Изузетак у томе чини део „Велика опасност и вешта одбрана од вештице”, јер се ту прича о другима који не стоје у непосредним везама с њом као приповедачем.

– Петрија реконструише, оцењује и интерпретира догађаје живота на основу ретроспективних рефлексива. Међутим, у току казивања она још једном доживљава све с великом емоционалношћу и ангажованошћу да би покушала актуализирати приповедни материјал из прошлости, у интересу што веће убедљивости и што веће пажљивости слушаоца (одн. читаоца).

Свеобухватна, централна улога литерарне фигуре која је ту могла да буде само скицирана, неопходно је имала последице за композицију таквог књижевног дела. Требало је прилагодити се природи приповедача, посебној, изворној приповедној ситуацији и наћи погодан облик романа. С једне стране, он је морао сачувати илузију спонтаног, несређеног приповедања и, с друге стране, савладати обиље приповедног материјала који је по обиму могао бити савладан само у више конверзација између Петрије и слушаоца.

Аутор је изабрао распоређивање у пет приповедних целина од којих свака за себе носи многе новелистичке црте. Петрија која је као приповедач заинтересована да исприча те за њу суштински битне моменте, сондирала је то суштинско битно што је логично морало утицати на композицију дела. „Селекционисање и издвајање егзистенцијалних животних момената у овој прози, извршено је техником мотивско-тематских блокова, тако да се сваки конституише у засебну наративну целину”⁷.

Посматрање појединих приповедних целина показује да Петрија венац искустава свог живота плете из различитих епизода, при чему се разни мотиви, чињенице и ликови појављују поново у свим целинама. За композицију је то значајно утолико јер је то *једна* од претпоставки за комплексан облик романа. За нас који тражимо евентуалне додирне тачке с народном књижевношћу, изгледа то значајно због тога што ти на почетку спонтани самоизкази који се различито оцењују, понављају и обогаћују у току приповедања детаљима, представљају успешно средство да слушалац (читалац) постане пажљиви пратилац фигуре (приповедача) да се све више занима и да коначно буде потпуно концентрисан на тај животни биланс. Најмаркантнији пример успостављања таквог лука нестрпљивог очекивања је прича о Мисиној смрти.

⁷ Уп. М. Сребро, нав. место.

У кратком прологу „Пи воду па ћути” читалац несрећну судбину мужа може само наслутити. Реченица: „Мој Миса годинама воду није употребљавао и то онда главом платио...”⁸ има у себи нешто доста тајанствено.

У другом делу смрт човека се обистини као чињеница, и тај део уопште у сажетој форми садржава најважније стубове за даље приповедање: „А онда ми се он пре четири године разболи од последице од једну јамску несрећу и после две године, седамдесет прве, умре (стр. 28).

Пре него што Петрија долази до исцрпног описивања ових за њу елементарно битних животних чињеница, уметнуте су у њено приповедање још две тематске целине у којима Петрија говори о другима и о себи. Очекивање читаоца се тиме усмерава на то што долази. Ове целине су занимљиве и због тога што и ту наилазимо на извесне додирне тачке с народном књижевношћу. Наиме, наводимо неке типске карактере из дела: „Лежи ми, сестро, у крв да ти кажем која си” и „Велика опаснос...”

Ту је, на пример, *немилостива, накосна свекрва*: она мрзи Петрију и крива је за смрт првог њеног детета. Свекрва јој ради о глави и хоће да је отрује. На другој страни стоји *милостива снаха* која, знајући све, опрашта свекрви која се мучи на самрти и тиме јој даје мир да „бог ју најпосле прими код њега.” (стр. 54).

У затвореној новели о Полексији, (Витомиру, Милијани и другима не недостаје ни *зла жена* која из осећаја освете проузрокује несрећу у својој околини. И кад привидно изгледа као да све налази свој добар завршетак, та зла жена користи своје чудесне, магичне снаге. Тако барем Петрија као очевидац и приповедач тумачи изненадну одузетост снажног мушкарца Витомира. Реалан догађај у сеоском животу на такав начин налази свој тајанствени крај. Тај трећи део тако у својој комплексности носи извесне црте предања, при чему ту није претешко веровати у истинитост садржаја приповедања. Приповедачки материјал је од стране Петрије испричан као објективно дешавање. Петрија остаје очевидац, због невероватне Витомирове судбине приповедач осветљава живот свих који су уплетени у то предање, са многих страна, обогаћује причу о том догађају материјалним доказима.

Занимљиви су и даљи елементи фолклора које је аутор могао унети у књигу захваљујући баш особеностима жене-приповедача из сеоског амбијента. Да наведемо само неке од њих: изреке чудотворне траварице, сујеверје које је везано за веру у постојање разних светаца, записи, Цигани као посредници између неба и земље и др.

⁸ *Петријин венац*, стр. 4.

Желимо укратко указати и на нека стилска средства, али одмах да подвучемо да тиме не претендујемо да смо обухватили све.

1. Средства сликовите компарације; најчешће су употребљавана за изражавање степена емоционалног узбуђења као и уопште за изражавање сликовитог говора приповедача. На пример:

„Ја сам се, вели, с мој живот разминуо кај да се никад нисмо ни срели, и то што сад живим није живот, но свињска балега.” (19)

„Па било је, богами, свашта, ко на вашар...” (27)

„Пре сам ју мрзела кај квочка узицу.” (53)

„И плачем обе, кај киша.” (53)

„Он ми млад онда још био, кај роса пролетња...” (174)

2. Градација: „Пригвириш ли унутра, леле мене, све тамо измешано, и људи и ствари, и мушко и женско, и руке и ноге, кај у неки казан.” (178)

Градација у наведеном примеру изражава интензивна осећања одн. асоцијације узбуђене жене која улази у препун воз који треба да иде у главни град где се налази тешко повређени муж.

3. Словенска антитеза: Извесне паралеле с народном књижевношћу осећамо у прологу приповедне целине „Велика опаснос и вешта одбрана од вештице”. Тај почетак нас подсећа на словенску антитезу као стилско средство. Предмет поређења ту је вештица. У првом, обавештајном делу износи се слика одн. лик вештице са својим осибнама:

„Сви мисле, вештице живу на неке планине ел преко мора, на горске бачије ел на појате, негде много далеко...” (57)

У другом делу се споменуте особине редом искључују, и своде на разину реалности, што даље потенцира нестрпљење и пажњу. Очекује се коначно откривање вештице:

„... Ти њу, човече, гледаш сваки дан и знаш која је, али не знаш шта је. Вештице живу онде ди и други људи, у село у варош ел у неки рудник. Вештице могу да живе и у наше Окно... (57) После тога се додају још неке типичне карактеристике спољашњости вештице која се потом искључују:

... Не пише њојзи ништа на чело. Она ти је, море, ко и друге жене и ради све што и друге жене. Она, на прилику, мож да рађа децу, а и друге жене да порађа...” (57)

У трећем делу антитезе вештица се коначно открива. Прво уопштено:

„Ти њу, човече, гледаш сваки дан и мислиш да све о њојзи знаш, а не знаш ништа кај будала... Та тебе у очи гледа и смеје ти се... а иза леђа ти гради гроб и то не видиш кај један бркати сом.” (57)

Потом конкретно: Полексија се појављује као оличење такве вештице: „Сретнем пре неки дан ону Полексију из Горње Окно... Ма познајем ја њу, човече, одлично ју познајем... То, бре, опасна жена, свашта она уме.

Бегај далеко од њу ако си паметан. Не прилази јој близу.” (58)

То су била само нека опажања која су настала у оквиру ширег рада о Михаиловићевом роману *Петријин венац*. Сматрамо да наведеним моментима и додирима са изворним казивањем можемо оправдати његово разматрање у контексту овогодишње тематике научног састанка. У венац о необичној и тешкој Петријиној судбини уплетено је богато животно искуство појединца и заједнице. С дивљењем гледамо на храброст те жене која је имала тако тежак живот и која га је упркос свим невољама повремено осећала и као срећу.